

Т. 2

КОНТЕКСТУАЛЬНИЙ
СЛОВНИК
ЛЕМКІВСЬКОГО ЯЗЫКА

Вступ, наукове опрацювання
і редакція словникових
статей

Олены Дуць-Файфер

М–Я

Контекстуальный словарь
лемківського языка

Т. 2

серия під редакційом
Олены Дуць-Файфер

Контекстуальный словарь лемківського языка

Т. 2

Вступ, наукове опрацювання і редакція словникових статей

Олена Дуць-Файфер

WYDAWNICTWO
KSIĘGARNIA
AKADEMICKA

Краків 2019–2025

© Copyright by Педагогічний Університет в Кракові, Олена Дуць-Файфер
і авторе глословых статей

Рецензенты:
проф. др габ. Генрик Фонтаньскі
проф. Михайл Фейса

Вступ, наукове опрацювання і редакция словниковых статей:
Олена Дуць-Файфер

Вступне опрацювання глословых статей:
Марта Ватраль, Олена Дуць, Варвара Дуць, Олена Дуць-Файфер, Севериян Косовський,
Павел Малецький, Наталия Малецка-Новак, Анна Масляна, Моніка Тылявска

Коректа:
Марта Ватраль
Клавдия Новак

Лексикографічна коректа:
Анна Чухта

Опрацювання інформатичной системы редакції і друку глосел:
Марцін Левандовскі
Павел Малецький

Проект окладинкы:
Павел Сепеляк

ISBN 978-83-8368-380-5 (том 2, печатаный)
ISBN 978-83-8368-381-2 (том 2, он-ляйн)

ISBN 978-83-7638-930-1 (колекция, печат)
ISBN 978-83-8368-377-5 (колекция, он-ляйн)

<https://doi.org/10.12797/9788383683812>

Выдання фінансуване з грантових середків Народового Програму Розвита Гуманістыкы в рамках проекту 0085/NPRH3/H11/82/2014 – Охорона і ревіталізация языкового дідицтва і лемківской культуры: реконструкция рідной лексики і музыкы

Praca naukowa finansowana w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego
Narodowy Program Rozwoju Humanistyki w latach 2014–2019

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA
ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków
tel./faks: 12 431-27-43, 12 421 13 87
e-mail: akademicka@akademicka.pl
Księgarnia internetowa: www.akademicka.pl

Контекстуальный словарь лемківського языка

М–Я

М

Магдалина, -ы наз. І ж.

‘женське мено; здр. Магда, Мадзя’: *Што таке крас дівчатко робит в такій темній, кісній почекални (моргат значучо до Марії Магдалини).* (АР, АТ, РРБ06) вД

Магомет, -а наз. II м.

‘арабський пророк, творця і автор правил ісламу’: *для Аллага ци пророка його Магомета неє різниці, коли ся пише писанкы* (АКур, Б120) нМН

магазин, -у наз. II м.

‘поміщення, будинок, де переховує ся товари, нарядя’: *Желізны пецикы фельдфебель Новак дал до магазину.* (ТКур, ЛР04) вД

магазин 2 ‘ілюстрований часопис, переважні тижденник; тіж телевізійний або радіовий циклічні надаваний програм’: *Моя сестра чытат писма для жен і магазыны моды.* (ПРМ, ОДФ, ФК, ВПЛ07) вД

магазинувати, ◇ магазиную, магазинуєш час. І незав.

‘складати, тримати, переховувати да-што в даякым поміщеню, поємнику, місци в цілі хосування того в будучым’: *коли (...) діє текстуальна когеренція – память магазинують тексти, а наррації потрібують інтерпретації.* (ОДФ, РРБ14) од

маг’ель, ◇ маг’ля наз. II м.

‘уряджыня до выгладжання выпраного і высушеного полотна’: *так оно ся так выбіліло іщы зме го пак пристерали, як уж оно было біле, товды зме такым, нобы, то не был маг’ель.* (ЄЦ, АН15) вД

маг’ель 2 ‘поміщення або usługовый заклад, де маг’лює ся білизну’: *Творят ю м.ін. ратуш (...) дім кравця, львівска цукерня, почта, маг’ель і фризур*

і інчы. (НМН, ЛФ14) вД

магістер, ◇ магістра наз. II м.

‘звання, што отримує ся го по закінчынню высшых (магістерських) студий; тіж: особа, што ма таке звання’: *Гелена Медеши, магістер лінгвістичных наук, една з провідных лекторів языка войводинских Руснаків.* (ЛМ, ЛР12) вД

магістерский, -а, -є прид.

‘односячий ся до магістра, наукової ступени; такий, што належить до магістра’: *Автор магістерской працы Lemkowie a ruch rusiński.* (ОДФ, РРБ06) дТ

магістрант, -а ◇ ж. магістрантка наз. II м.

‘особа, што студіює на магістерських студиях, приготує ся до отримання ступени магістра’: *Він уж скінчыл ліценція, тепер є магістрантом, а магістерску працу пише о лемківській літературі.* (МВ, ЖБ17) МВ

магічний, -а, -є прид.

‘односячий ся до магіі, зв’язаний з магією’: *В задрітуваным світі/ магічны чысла сім/ сімнадцятий/ сорок семий* (ОДФ, РРБ14) вД

магічний 2 ‘такий, што ма незвычайний, вынятковий клімат, настрої’: *В магічний хыжы Трохановских за цілы десятьолітя проходило родинне і артистычне жытя* (АР, ЛР10) вД

магія, -і наз. І ж.

‘загал вірувань і практык, яких основном є переконання о істнуваню (над)природных сил, над котрыма мож мати владу і заряджати нима при помочы заклять, ритуалів і чарів’: *З обрядів імітаційной магіі зв’язаної з г’аздівком (...) мож вымінути вельо обычаїв* (ОДФ, ОД, ІКЛЯ10) вД

магія 2 ‘захоплюючий чар декотрых

місц': *Кус подібні піддали сме ся маг'ї місця в Музею Никифора в Креници.*

(КН, Б145) ВД

маглювати, ◇ **маглюю**, **маглюеш** час. *І незав.*

‘выгладжати лахы, плахты, втерала ітп. в магли; качати’: *Дома мали сме такий невеликий маг'ель і памятам, же мої мама фурт маглювали вшыткы плахты і оболочыны.* (МВ, ЖБ17) МВ

магнат, -а ◇ ж. **магнатка** наз. *ІІ м.* ‘шляхтич, што мал базр великий маєток і походил з аристократычного роду’: *мы заkwатеруєме ся (...) при шарішскій столиці, де наджупаном є славний магнат Естергазі* (ВХыл, ПО13) ВД

магнес, -а наз. *ІІ м.*

‘елемент будучый джерелом стало-го магнетычного поля, притігаючыи предмети з желіза і декотрых інчых метали’: *Чудне і неясне єст тото, што ся видит перший раз (ползаючыи по землі стражацкій вуж, кавальчыкы желіза «ідучы» за магнесом ітп.).* (ВПав, РРБ12) ВД

магнес 2 ‘штоси, што сильно притігат, будит заінтересуваня’: *Чом покохала єм того, котрого любов страхом мя обділят, як тот магнес, котрий єдным кінцьом притігат, а другим одпыхат?* (ВХыл, ПО13) ВД

магнетычний, ◇ -а, -е *прід.*

‘односячыи ся до фізычного рода силы, што повязана є з електронныма явисками; тіж: односячыи ся до силы або міцного повязаня медже ріжныма елементами’: *Ци направду мала она таке магнетычне вліяння на Юліяна?* (ВХыл, ПО14) ПМал

магніз, -у наз. *ІІ м.*

‘хімічний корін означаний символом Mg і атомовым чыслом 12; легкій срібно-білий метал; єден з основ-

ных природных мінералів’: *Як дакто не дуже кавы, може му бракувати магнізу в орґанізмі.* (ОДФ, ЖБ19) ВД

Магура, -ы наз. *І ж.*

‘популярна назва горы на Лемковині’: *Підеме на Магуру, зробиме сой землянку і будеме сидити.* (БГ, ЛР08) ОД

Мадяр, -а ◇ ж. **Мадярка** наз. *ІІ м.* ‘громадянин Мадяр; тіж: особа мадярской національности’: *В першу світову війну з дідовою студні напавали свої коні Австриякы, Мадяре, Москале, Німці* (СМ, Ант.02) ВД

мадяризм, -у наз. *ІІ м.*

лінгв. ‘слово або выражыня взоруване або переняте з мадярского языка’: *Свою маг'їстерску працу посвятил мадяризмам в бачваньскым варіанті русиньского языка* (ДТ, ЛФ15) ДТ

Мадяры, ◇ **Мадяр** наз. *лем. мн.*

‘держава в серединівій Європі; Угры’: *Жнива на Мадярах то лем місяц тяжской роботы* (АБ, Чор.96) ВД

мадярскій, -а, -є *прід.*

‘односячыи ся до Мадяр, Мадярів, звязаний з Марярами’: *Жыла єм там на свободі з мойом ровесницьом, дівком мадярского пана.* (ПП, ЛР11) ОД

маєстро, -а наз. *ІІ м.*

‘званя выражаюче узнання для музичного куншту композитора, дириґента або выконавці; тіж: особа, што носит тото званя; в лемківскым середовиску таким званьом обділено Ярослав Трохановского’: *По годині являт ся сам маєстро зо своїм опрацуваньом пісень з репертуару «Лемковины» та коляд.* (АР, ЛР10) ВД

маєран, -у наз. *ІІ м.*

(*Origanum majorana* L.), рослина з дрібныма листками, міцно пахнуча, хоснувана як лічниче зілля і приправа’: *Додай до того мяса кус маєрану, буде ліпше смакувало.* (ОД, ЖБ16) ОД

маѣтковый, -а, -е *прид.*

‘односячий ся до дачыйого маѣтку, звязаний з дачыйм маѣтком, богатством, майном’: *З того опису видно і маѣткову ситуацію селянина, якій «волы свои больше любит паче самого себе».* (ДД, ЛР03) МВ

маѣтковый 2 ‘такій, што належыт до земного маѣтку, входить в його склад, є з ним звязаний’: *Заполнили ся по части обшырны будинкы і величезны маѣтковы стайны-стодолы.* (ЛВ, В108) МВ

маѣтніст, ◇ маѣтности *наз. III ж.*
‘цінны річы, котры ся ма на власніст; богатство, заможніст, достаток’: *Же-но засьвіт, посматру на свою маѣтніст.* (АДух, В143) МВ

маѣтніст 2 ‘земля і забудування на тій землі, што входить в склад дачыйого маѣтку; земный маѣток, газдівка’: *Не одвернула ся она отверто од короля, але позволяла конфедератам самовільні газдувати в бискупіх маѣтностях.* (ВХыл, ПО13) МВ

маѣтний, -а, -е *прид.*

‘маючий маѣток; заможный, богатый’: *І маѣтний здає ся быти, кед так выставні гости принимают?!* (ВХыл, ПО15) МВ

маѣток, ◇ маѣтку *наз. II м.*

‘богатство, власніст, майно; тіж: земельны обшыри, котры дахто ма на власніст’: *Долгы росли іросло іх тілко, што перевершыли цілий мій маѣток.* (ВХыл, ПО13) СЯМ

маѣток 2 ‘великы земельны добра разом з богатыма забудуваннями; власніст дідичів’: *Роботы в маѣтку было штораз веце, бо зачынали ся жнива.* (ЛС, ЛР07) СЯМ

маз, -и *наз. III ж.*

‘густа, ліпкача субстанція’: *А тоты рокы тягнут ся – як маз, влечут ся – як баркы на Одрі* (ПТ, Ант.02) ВД

маз 2 ‘субстанція, што лишат ся при продукції дегтю, хоснувана до сма-рування оси возів і рухомых елементів млинів, гатрів ітп.; коломаз’: *Повлікал ся старым коньом, на розтыркотаным возі з чорном бочком выполненем мазю.* (ПП, КН11) ВД

маза, -ы *наз. I ж.*

‘пляма, слід, смуга на дачыйм’: *Планно ес шыбы вмыла, якісы мазы остали.* (ОДФ, ЖБ19) ОДФ

мазати, ◇ мажу, мажеш *час. I незав.*

‘брудити дакого/ дашто’: *Дідо ся знервувал, бо діти мазали боло-том по стінах хыжы.* (МТ, ЖБ18) МТ
мазати 2 ‘писати, рисувати або малювати дашто на дачыйм, часто брыдко, скоро’: *Шак не так быват, же ся повытерат олувком записану картку (...) і зас буде можна по ній мазати* (МН, Бом.14) МТ

мазати ся, ◇ мажу ся, мажеш ся *час. I незав.*

‘вкрывати, смарувати ся дачыйм’: *Отримуюме од дохтора камфіну, котром мажеме ся для охороны пред заразом.* (ТКУр, ЛР04) МТ
мазати ся 2 *перен.* ‘плакати, нп. з причины жалю, тугы, смутку’: *Нолє, перестанте ся мазати, преці гнес Святий Вечер, заміст ся радувати, то они плачут* (ТК, ДЧ99) МТ

Мазур, -а *наз. II м.*

‘польскій хлоп; тіж: Поляк’: *Мы ся тішыли, же маме так одданых союзників, якых бы сме і медже Мазурами не нашлы.* (ВХыл, ПО13) ОДФ

мазуратый, -а, -е *прид.*

‘забабранный; высмаруваный на лиці; брудный’: *Была мала ростом, але за то шырока в периферії, з окляпненыма лицями, дурным зором, мазуратым лицюм і кус клаптавыма ухамі.* (ВХыл, ПО15) МВ

маляр, -я наз. II м.

‘чловек, што занімае ся прадукцыям і гандльом мазю; в лемківських реаліях был то найчастіше дахто з Лосі або Білянкы’: *Євусяк, маляр з Лося, на лежачы жыват хліб та іронічні моргат в ріжны страны.* (ТКур, ЛР04) вД

маіти, -ю, -іш час. II незав.

‘прикрашати дашто дачым (найчастіше дачым зеленым, квітём); тіж: додавати дашто як приправу, звыклі до палюнкы або спирту’: *В нас на Русяля хыжы маіли березом, а де інде ліщином.* (ОДФ, ЖБ18) ПМал

маіти ся, -ю ся, -іш ся час. II незав.

‘зеленіти ся, квітнути, прикрашати ся’: *За облачком яр ся маіт.* (ОДФ, ЖБ18) одФ

май I, -я наз. II м.

‘пятый місяц календарьового рока’: *Заняли але на коротко, бо лем до мая 1915р.* (АБ, Чор.96) нМН

май II, -ю наз. II м.

‘(Taraxacum officinale), невелика рослина, што росне дико, стебло має выполнене молочным соком, квітя жолте, по перекуванні в місце квітя товрит ся пухова куля з насінём, што ся легко розсыпує, кед ся на ню дує’: *До зільника міг ем додати (...) лопух, май, польн, жолтняк, райник і мати мачоху.* (ПКоз, РРБ16) нМН

май III, -ю наз. II м.

‘радіст, молодіст, серенча’: *Ту нам мило, ту нам жытя май.* (нМН, ЖБ14) нМН

майзель, ◇ майзля наз. II м.

‘остро закінчене нарядя до перетинаня желізних предметів і кутя бетону’: *долото до дерева, майзель до іншого матеріялу, не хоснувано заміни* (МГа, МП17) од

майна, -ы наз. I ж.

‘заклад, підприємство займаюче

ся добываньом ріжного рода суровин з землі; майны в обшыри Пенсильванії были головным місцьом работы емігруючих до Америки на переломі XIX і XX ст. Лемків; копальня, шахта’: *Тоту майну спеціальні лишено так, як она выглядала, коли добывано там угель* (СМух, Б70) мВ

майнер, -а наз. II м.

‘тот, хто робит в майні; шахтар’: *И в Америці лемкы знаны, як найбільше працюють майнеры, металургичны робочы и фермере.* (ДВ, НК45) мВ

майнерскій, -а, -є прид.

‘односячий ся до майны, звязаний з майном, майнером’: *Смертельны выпадкы трапляють ся рідко, але майнерска робота дале є барз небезпечна.* (СМух, Б70) мВ

майно, -а наз. II с.

‘тото, што ся зобрало в часі жытя і переняло по предках, вшыток маєток; добыток’: *жена вартат веще од вшыткого майна* (ВХыл, ПО13) мВ

майновий, -а, -е прид.

‘односячий ся до мая, звязаний з майом, діючий ся в маю’: *Хвиля прекрасна была, іскристе, майове сонце гріло в плечы.* (ПТ, Ант.02) мВ

майор, -а наз. II м. тіж: маюр

‘офіцирска войскова ступін, безпосередньо высша од капітана; тіж: офіцир, што має тоту ступін’: *Вчера капітан, авансуваний на майора, возвал вшыткых комендантів бараків і дал нам надію, же до 1-го марця будеме дома* (ТКур, ЛР04) вД

майстер, ◇ майстра наз. II м.

‘фаховец маючий ремесничый варштат або такій, што має керівничу функцію в технічних роботах’: *Припровадили з Грибова доброго майстра, Комуркевича, котрий рурами на ручну помпу допровадил бабі воду аж під*

сам пец. (СМ, Азт.02) ПМал

майстер 2 ‘особа, што барз добрі, знамениті знає дашто окрислене робити’: *І часто любувал ся образами майстрів іконописной штуки (ВСВ, ЛР06)* ПМал

мајстерный, -а, -е прид.

‘кунштовный, знаменитый, совершенный’: *Вказал ем мое майстерне діло дорослым і звідал, ци ся го барз боят.*

(АСЕ, МП13) ОДФ

мајстерня, -і наз. І жс.

‘поміщення з машинами і нарядом до виконування окрислених робіт, часто артистичных; варштат’: *По трагічным випадку Хомковича і розпаді фірми створил велику каменярську майстерню в Бодаках.*

(ПТ, ЛР14) ПМал

мајстерштык, -а наз. ІІ м.

‘особливі кунштовный твір штуки або ремесла; майстерный твір, шедевр; особливі зручне діяння або рішыня’: *Нибы припадком, а вышол майстерштык. (АР, Б153)* МВ

мајструвати, ◇ мајструю, мајструеш час. І незав.

‘направляти або виконувати дашто власныма силами, простыма нарядями’: *Декотры мајструють валізочки з дровна, што го дістали або купили за дротами. (ТКУр, ЛР04)* ОД

майтати, -м, -ш час. ІІІ незав.

‘махати, вывивати дачым; тіж: о дачым вісячым: віргати, колысати ся’: *Не майтай так тым прутом над огньом, бо ся займе і спалит. (ОДФ, ЖБ18)* ОДФ

мак, -у наз. ІІ м.

‘(Pavaver rhoeas L.), рослина, што ма великы, найчастійше червены квіткы і овочы в формі головок з дрібнісіма зеренцями в середині’: *На капелюшы великы червены маки. (КА, ЛР16)* ВД

мак 2 ‘зеренця маку, што хоснує ся іх до печыня пляцків ци до інчых страв’: *По борици был шор на галушкы з ме-дом і маком. . . (ВХыл, ПО14)* ВД

мак 3 фраз. як маком засіял: ‘барз тихо, спокійні’: *Обудив ся раптовні, од одголосу великого праску и гуку, хоц в коло было дале тихо, як маком засіяв. (ТК, ДЧ99)* ВД

макарон, -у наз. ІІ м.

‘галушкы з кіста з пшенной муки без дріжджи, маючы ріжны формы; різанка’: *Кулик з Борухом роздают на полуденок ґрисік з макаронем. (ТКУр, ЛР04)* ВД

макаронізм, -у наз. ІІ м.

‘слово, зворот або форма взята з чужого языка і втручена до тексту в материнським языку, што чужо, чудачні в ним звучыт’: *Ту выслів є гейбы макаронізмом, якій выштык едно пояснят, што слово «мостити» походит од слова «мостъ» (ПТ, Б110)* МВ

макаронічний, -а, -е прид.

‘односячий ся до макаронізму, полный макаронізмів, складаючий ся з макаронізмів’: *Думаеш, же ся поведе вышмарити з того тексту выштыкы макаронічны формы? (МВ, ЖБ17)* МВ

маката, -ы наз. І жс.

‘декорацийный фалаток полотна, што розкладат ся го на меблях або вішат на стінах’: *В першым салоні зо стінами обитыма макатами з позлатистым квіттьом на яносинім тлі (. . .) стрічаєме трое люди. (ВХыл, ПО14)* АМ

Македонец, ◇ Македонця ◇ жс. Македонка наз. ІІ м.

‘громадянин Македонії; тіж: особа македонської національності’: *Етнічно-історичну тему в виді фільмовых проекцій выполнили унж Грекы, Македонці, Караімы, Жыди (ДТ, ЛФ15)* ОД

Македонія, -і наз. І жс.

‘держава в полудньовій Європі’: *піль-*

нічна Словенія була анектувана Німцями, Македонія – Болгарийом. (БГ, ЛФ15) од

македонський, -а, -є прид.

‘односячий ся до Македонії, Македонців, звязаний з Македонійом, Македонцями’: *Вказал тіж на болгарских лнґвістів одніси македонського языка* (ЛМ, ЛР12) од

маківка, -ы ◇ *Д. і М. одн. маківці* наз. І ж.

‘овоч маку в формі головки з насінном; тіж: дашто, што в формі припоминає тот овоч’: *Позерам на верхы, на досконало вірны старій архітектури хыжы, на маківкы лемківських святинь* (ВГ, Ант.02) вд

макіяж, -у наз. II м.

‘косметыкы наложены на твар, жебы поправити, прикрасити ей вигляд; тіж: накладаня на твар тых косметыків’: *Ганя выняла дзеркало і зачала поправляти макіяж*. (НМН, ЖБ18) нмн

маковиця, -і наз. І ж.

‘баня церкви’: *Серед них з зеленого пейзажу села вырастають церковны бані – срібны маковиці, і то не одной церкви, а двох і пару капличок*. (ВГ, ДЧ99) ам

маковий, -а, -е прид.

‘односячий ся до маку; зроблений з маку’: *Сіли сме іщи до макового кныша, перевергли чекулядовы кіста, выпили по чарці і так помалы зобрали ся до одвитаня*. (ПП, КН11) ам

маковий 2 фраз. **ани/ ни на макове зеренце**: ‘ани кус; нияк’: *Кед повім, же його тіло затремтіло (...), коли она дітхала його руку, то повірте, што я ани на макове зеренце не скламал*. (ВХыл, ПО14) ам

маковник, -а наз. II м.

‘плячок з масом з маку з цукрьом і бакаліями’: *Доматаре ради істи сырник і маковник*. (ПТ, ЛВ03) ам

Макрина, -ы наз. І ж.

‘женське мено’: *Коли в Макрины плач і смуток, в Танькы сміх і весіля*. (ВХыл, ПО15) одф

Максим, -а наз. І м.

‘мужське мено’: *мама оповіли мі о жыттю і працянню з жыттьом Мученика Максима* (ОДФ, РРБ14) сям

макутра, -ы наз. І ж.

‘грат, в яком ся втерат мак і інчы масы’: *В макутрі найперше треба втерти цукер з яйцями і маслом*. (НМН, ЖБ16) ам

макух, -а наз. II м.

‘паша для худобы з вытисненого на олій насіння нп. лену’: *Як раз ся мі скінчыл свій – повідат – а не мам юж ани макуха, ани отрубів помастити коровам січку* (ІЖ, Ант.02) вд

Маланка, -ы ◇ *Д. і М. одн. Маланці* наз. І ж.

‘забава, в часі котрой працат ся старый рік, а витат ся новий; 31 грудня в юліяньскым календарі; іменины Меланії’: *Організує в Креници (першы по выселіню) маланкы, концерты «Лемковины»*. (ВГ, Ант.02) вд

Маластів, ◇ Маластова наз. лем. мн.

‘село на серединівій Лемковині’: *якысы злодіє вбили в Маластові священника і не знам ци його жєну, ци дівку*. (БГ, С/ПТел, Б80) вд

маластівський, -а, -є прид.

‘односячий ся до Маластова, звязаний з Маластовом’: *Др Ярослав Качмарчык і маластівскы патріоты* (ВГ, ЛФ14) од

Маластовян, -а ж. **Маластовянка** наз. II м.

‘мешканец Маластова; тіж: тот, хто єст родом з того села’: *Пішли Маластовяне на ярмак до Горлиц продавати пацята*. (ОД, ЖБ18) од

маліти, -ю, -єш час. І незав.

‘робити ся меншым; меншати ся’: *Отже на примірі їх центра – Руского Керестура подал як число Русинів систематично маліє.* (РК, Б63) АМ

маліти 2 ‘ставати ся меншым; слабнути’: *Не лем кыртавіє, але з дня на ден маліє і мизерніє наш русиньскій язык і наша прадідня віра.* (АБеп, ЛР02) АМ

малина, -ы наз. І жс.

‘(Rubus idaeus L.), кряк з родини руж з солодкыма, червеныма овочами, може роснути дико або в загородах; тіж овочы той рослины’: *Горы нашы, лісы нашы,/ Прекрасны долины,/ Де зберали зме яфыры,/ Черешні, малины!*

(ІГор, Амт.02) ВД

малинник, -а наз. ІІ м. тіж: **малиняк**

‘місце, де роснут малины, крякы малин’: *І гостинец з горы долов,/ Гряды, рівні доокола,/ І ядлівці і тернина,/ І малинник і драчына.* (ІР, Рус.10) АМ

малинчына, -ы наз. І жс.

‘крякы малин’: *Смотрят, а малинчына ся рушат.* (Юста, АР, БВО10) АМ

малиняк см. малинник

малый, -а, -е ♦ вст. **меньший** прид.

‘маючий невеликы розміры, невеликий, дрібний, низкий’: *Коли уж брали остатні села, то я не ходил ем на фурманкы великым возом, лем малым.* (БГ, С/ПТел, Б83) ВД

малый 2 ‘незначучий, діючий в невеликій скали, обсягу, мало розвинений, мало активний’: *Йому было зручнійше про вшиткы малы справы памятати, бо Бог мусит памятати о цілым превеликым світі* (ОДФ, РРВ14) ОДФ

малый 3 ‘молодий, недозрілий, недорослий; в однесію до діти або молодих звірят’: *Не мають силы де подіти – за глупство бють ся як малы діти!*

(ІР, Рус.10) ВД

малый 4 ‘скромный, простый, звичайный, незначучий’: *Але до кінця буде*

собом: малым чловечком, котрий все повтарят лем едно слово: малювати!

(АК, Б81) ОДФ

малый 5 ‘в однесію до часу: короткий, не долгий, не долго тырваючий’: *З апатії вырвал ю на малий час еден припадок.* (ВХыл, ПО13) ОДФ

малый 6 ‘слабый, не міцный, не твердый’: *Ты все ес был малой віры.* (АК, ЛР09) ОДФ

малый 7 ‘мало численный, невеликий в кількості’: *Адже не повіш – же на штоден тримаєш таку малу залогу на саноцкым граді!* (ПТ, Сон.10) ОДФ

мало І ♦ вст. **меньше** присл.

‘в невеликій ступени, з невеликым засягом’: *Автентичного Русина мало знають в Мадярськым краю.* (ДК, Б82) ПМал

мало І 2 ‘менше як треба; недостаточное, не дост, не барз’: *Декотры з нас лежат на підлозі, мало жывы.* (ТКУр, ЛР04) ПМал

мало І 3 фраз. **мало не:** ‘так, же бракує кус до дачого’: *Виділ ем їх, вшиткы з коликами і вилами, мало не ціле село!* (ВХыл, ЛР13) ПМал

мало ІІ числ.

‘невелика або нестарчаюча кількість/число дачого/ дакого’: *По мойому ест їх барз мало.* (ПМух, ЕІяп14) ПМал

малодушні присл.

‘низко, планно, без благородных одрухів, без духовой якості’: *Повім ти, же поступил ес малодушні, не признаючи му рації.* (ОДФ, ЖБ19) ОДФ

малодушність, ♦ малодушности наз. ІІІ жс.

‘примета окрисляюча особу пусту, без благородных одрухів, без высших духовых цілі’: *Наступством того была його поневірка і страждання,*

якы прожывал не даючы собі згоды на обоятніст в однесіню до зла і малодушности. (ОДФ, РРБ15) мт

малодушний, -а, -е *прид.*

‘пустый, без благородных одрухів, без высших духовых ціли’: *під старіст, стає ся малодушным, зачынат споневіровати тото, чого ся за сесы свої сімдесят з гором рокы вірно три-мал.* (МК, Б57) ОДФ

малолітній, -я, -є *прид.*

‘такій, што не ма іщы років, од яких рахує ся человека дорослым/ дозрілым’: *Вшыткы три сестры были малолітні, лем я еден здібний до роботы* (БГ, С/ПТел, Б83) ОДФ

малпа, -ы *наз. І жс.*

‘звіря узнаване за найбарже подібне до человека, в байках часто вказуване як тото, што человека наслідує’: *Завист – заздріст малпу мучыт,/ Же в газды така хвала,/ Нашла сой кривий штырпак/ І тыж орати зачала.* (ІР, Рус.10) вД

малпа 2 *образл.* ‘о человеку брыдкым або злосливим, тіж о таким, што фурт наслідує інчых’: *Якыса малпа комедиянтска!* (КА, ЛР16) вД

малюванка, -ы ◇ *Д. і М. едн. малюванці* *наз. І жс.*

‘кольниковый простый малюнок, намалюваный през народного артисту або дітину’: *Буду Вас провадил през лемківський сьвіт сьпіванок, малюванок і оповідань.* (ПМал, ЛФ14) вД

малюванка 2 ‘образок або серия образків до малюваня’: *В 1996 році СЛ выдало: Юлія Прокончак, Буквы – малюванкы* (ПТ, Б107) вД

малювати, ◇ малюю, малюєш *час. І незав.*

‘накладати верству фарбы на стіну або даншто інче’: *В тым часі імал ся ріжных робіт, здає ся што троха робил на газдівці, малювал хыжы*

(БГ, ЛР10) ПМал

малювати 2 ‘творити образ, малюнок’: *Никыфор малювал всядыль і на вшыткым.* (НМН, ЛФ14) ПМал

малювати 3 ‘робити макіяж’: *Хто малює лице, мыслит о заді.* (ПТ, Б136-141) ПМал

малювати 4 ‘творити візуальну уяву, выкорыстуючы інчы середкы експресії’: *Його талант находит выслів так в творах пера, котрым малює, як і пензля, котрым оповідат.* (ТК, Аит.02) ПМал

малюнок, ◇ малюнку *наз. І м.*

‘образ; головні о творі намалюваным през народного творцю або дітину’: *Пан Анджей долго призерат ся малюнкам.* (АК, ЛР06) вД

маляр, -я ◇ *жс. малярка* *наз. І м.* ‘артиста, што малює образы’: *Так малюют тіж наївны маляре – з почутя примусу, правды* (ОДФ, РРБ13) вД

маляр 2 ‘ремесник, што малює мешканя, будинкы, предмети’: *Декотры з нас были помічниками цивільных малярів, котры билили вапном і крейдом выметены покій.* (МГа, МП17) вД

малярскій, -а, -є *прид.*

‘односячий ся до малярства або маляря’: *По переході на пенсію продолжал свою малярску і писательську діяльність.* (ОДФ, Аит.02) АМ

малярство, -а *наз. І с.*

‘штука малюваня образів; тіж: образы малюваны в окрисленым періоді, державі, стилю’: *До полного принятя і одчутя іконы доведе го сучасне, абстрактне і експресийне малярство.* (ОДФ, РРБ13) мт

мама, -ы *наз. І жс.*

‘жена, што має діти; для дітины (чловека, незалежні од років): ей родителька; мати, матір’: *Мамо, – озвал ся ранений слабым голосом – як з Фенцьом?* (АК, ЛР07) НМН

мамалыга, -ы ◇ *Д. і М. єдн. мама-
лызі наз. І ж.*

‘страва з вареной на густо тендери-
цяной мукы або круп; кукурудзянка,
полента’: *На сьніданя даюць компе-
ряну зупу, на полуденок мамалыгу (ку-
курудзянку), а на вечерю каву.* (ТКур,
ЛР04) АМ

мамраня, -я наз. *II с.*

‘тихе і не за барз категоричне наріка-
ня, протестування; фафраня’: *Та без
мамраня, взагалі, ся не обуду.* (ПТ,
Б73) МВ

мамрати, -м, -ш час. *III незав.*

‘не за голосно і не барз категоричні
протестувати, нарікати, не згаджати
ся, бунтувати ся; фафрати’: *Нанашко
зачали мамрати, же за доўго в школі
сіджу, а то, же завчасу іду, а то
зас за пізно вертам.* (ТК, ДЧ99) МВ

мамуна, -ы наз. *I ж.*

‘нечыста сила з даўных славянських
вірувань, трапила бременны жены
і тоты, што мали малу дціну, кра-
ла або заміняла немовлята’: *біхреса
– така мамуна, што по лісі ходіць
пукат, лупкат, вискат* (ЯГ, Сл04) ВД

мамунити, -ю, -иш час. *II незав.*

‘баламутити; обдурювати; нароком
вводзіць когосі в блуд’: *Пишут они
в нашым ЯЗЫКУ, а не в якісый там
говірці, як то нас прібуюць хоць-котры
нашы браты мамуніць і паніжаты.*

(МЧ, Б83) АМ

манаткы, ◇ манаток наз. *лем. мн.*

‘особисты річы, дрібніці; пакункы’:
*Повіст громада: заберай ся небоже
з манаткамі там, одкаль ес прішоў
і по цілій параді!* (ВХыл, ПО14) АМ

мандат, -у наз. *II м.*

‘піняжна кара за дрібну провину’: *Ма-
естро по пробах выпыхаў до «малюха»
тілкі осіб, кілкі годно ся было змі-
стити (ніколі не заплаціў манда-
ту)* (АР, ЛР10) ВД

мандат 2 ‘уповажніня до репрезен-
тування ці полніня даякого уряду при-
знане выборцямі’: *Пану Андрійові
остал повірений мандат ведіня на-
шой організації на наступны 4 рокы.*

(СК, Б144) ВД

мандолина, -ы наз. *I ж.*

‘музычний овальний, выпукнены ін-
струмент зо штырьома подвійныма
струнамі’: *В співанках почуті мож
традиційны звуки сопілки, гушэль
ці гармоніі, сут тіж бубны, басы,
літара, мандолина* (НМН, ЛФ16) ВД

маневр, -у наз. *II м.*

‘докладні заплануваны войсковы
рух’: *За кождым разом коли перепро-
ваджано маневры, з дівізіёй або
баталіёйном выслаіно інжынерів.*

(ЯДуб, АСС17) ВД

маневр 2 ‘зручне посуніня, хытры
выхід з даякой сітуаціі’: *Она тото
наумысн робыла – дамскі маневр.*

(ПП, КН11) ВД

маневр 3 ‘оберніня або скручыня
поїзду маючы на цілі уставліня ся в
даякій пазіціі’: *Маневры аероплянів.*

(ТКур, ЛР04) ВД

**маневрувати, ◇ маневрую, ма-
неврueш** час. *I незав.*

‘выконувати даякы рухы, жебы міну-
ты перешкоду або заняты добру пазі-
цію; тіж: спрытні прібываць выйці
з тяжкой сітуаціі’: *Змысн маневру-
вал междзе обставінамі а душом.*

(ПТ, ЛК00) ОД

манера, -ы наз. *I ж. тіж: маніра*

‘прімета паведіня; звыклі така, што ін-
чых дражніць; звык, прывычка’: *знам
уж манеру вывязувань ся з термінів
дослівно на остатню хвілю* (ПЛях,

РРБ15) МТ

манера 2 ‘характерный для окрисле-
ного кругу, стилю або артысты спо-
сіб творіня’: *малярскы середкы і ар-
тыстычна экспресія все одповіда-*

ли манері часу і середовиска. (АРВ, РРВ08) МТ

манери, ◇ **манер** наз. лем. мн.

‘спосіб бытя, особливо в товаристві’: Дружбове-своєжы в чорных лерках злі ся чуют в хомонті манер, вкраденых місту (СЯ, РРВ14) МТ

манівці, ◇ **манівців** наз. лем. мн.

‘бічна дорога, така, што ньом нхто не ходит; парії; недоступны, тайны переходы’: він змыслил шугай, поведе вас там і назад манівцями, жебы вас нхто не пошлїдил. (ВХыл, ЛР13) АМ

манівці 2 фраз. **обыйти манівцями**: ‘выкрутити ся; уникнути дачого, хоснучы выкруты’: Зато манівцями обышол він з одповідю: – Гм! (ВХыл, ПО13) АМ

манівці 3 фраз. **зыйти на манівці**: ‘зачати нечестні, неморальні ся вести; поблудити’: Люблю тебе за впертість, аж шліпу, / І за духа гордого, / Што, кед зыйде на глупы манівці, / Не послухат ни Бога. (ІФ, Моѡ.06) АМ

маніра с.м. **манера**

маніфест, -у наз. II м.

‘явне, голосне выражыня одчуть, думаня, становиска, світоогляду’: То был мій маніфест, голосний, в однесію до цілой класы, а што він мене коштувал емоційональні (ОДФ, АСС17) ВД

маніфест 2 ‘одозва власти до народу’: Маніфесты розпросторонювано медже виштыкыма верставми народа (ПП, КН11) ВД

маніфест 3 ‘публична декларация даякой соспільной організації, політич-ной партії, літературной, артистич-ной группы, што містит в собі програм діяня’: всесторонньо омовила твір, назвавши го «маніфестом історич-ной і національно-культурной кон-цепції Александра Духновича» (ДД, ЛР03) ВД

маніфестация, -і наз. I ж.

‘явне, цільове, замірене на ефект вка-зування своїх поглядів або одчуть’: Стал ся він великом народном мані-фестацийом едняня в болю з осиро-тілыма малолітніма Ёй сынами (ПТ, ЛР09) ВД

маніфестация 2 ‘похід, віче, што ма на ціли сопротивити ся даякым політычным діяням, соспільным спра-вам ітд. або вказати попертя для них’: Віче стало ся русофільском маніфе-стацийом. (БГ, ЛР08) ВД

маніфестувати, ◇ **маніфестую**, **маніфестуєш** час. I незав.

‘принимати учас в маніфестації’: Ни-коли перше ани потім противники русиньского руху (...) не маніфесту-вали в часі Конгресу. (АК, В108) АМ

маніфестувати 2 ‘одкрыто выявля-ти свої погляды, можливости, почутя’: од часу, коли лемківска спільнота за-чала маніфестувати свою етнічну підметовість, старают ся тот еман-ципацийний процес дестабілізувати (ОДФ, РРВ14) АМ

манія, -і наз. I ж.

‘барз мічне заангажування, замилува-ня до дачого’: хлопчысків было ве-це як половина од дівчат і певно за-то опанувала нас манія бавити ся в «войну». (СМ, Ант.02) ВД

манія 2 ‘тяжка до опанування, часто хворотлива потреба выконування да-якого діяня; тіж незалежне од волі переслідування через неуступливы аб-сурдны думкы’: Святківського опану-вала манія прешлідування і склонніст до самоубийства (ТКур, ЛР04) ВД

маніак, -а наз. II м.

‘чловек, што єст під неопануваным влияньом даякой думкы, ідеї, за барз до дачого привязаний’: Та з тым маніяком неє што бесідувати, його не переґадаш! (ОД, ЖВ18) ОД

Streszczenie

Kontekstualny słownik języka łemkowskiego

Założenia i cele metodologiczne Kontekstualnego słownika języka łemkowskiego

Choć pojęcie słownika kontekstualnego na ogół nie funkcjonuje w leksykografii, użyte zostało przez nas w celu szczególnego podkreślenia funkcji tego słownika, jaką jest uchwycenie specyfiki języka łemkowskiego nie tylko w aspekcie leksykalnym, znaczeniowym, ale w całej jego strukturze wyrażania i oddziaływania werbalnego. Włączamy bowiem niniejszy słownik do działań rewitalizacyjnych podejmowanych wobec wysoce zagrożonego języka łemkowskiego, rozumiejąc jego zanikanie nie tylko w znaczeniu ilościowym (ilość użytkowników), ale też jakościowym (upodabnianie się do języka dominującego). Wychwytywane w kontekstach niuanse znaczeniowe danych leksemów, które skrupulatnie aktywujemy w naszym słowniku, wpisują się w immersyjną metodą rewitalizacyjną. W przypadku języków mniejszościowych jedynie taki sposób rewitalizacji może okazać się skuteczny. Na tej bazie rozwija się wielofunkcyjny charakter słownika oraz metodologia pracy nad nim. Słownik spełnia funkcję objaśniającą/definiującą, normatywną, kulturową. W jak najwyższym stopniu stara się nawiązywać do języka żywego, mówionego i utrwalonego w tekstach. Stąd nie wprowadza wysoce porządkujących i schematyzujących norm konstruowania artykułu hasłowego, pozostawiając sposób definiowania hasła indywidualnym wyborom i intuicji językowej autorów podstawowej wersji tych artykułów. Odzwierciedlona zostaje w ten sposób naturalna różnorodność wyrażania w języku, który w wyższym stopniu bazuje na mechanizmach przekazu wewnątrzspołnotowego, niż na instytucjonalnym wsparciu ukierunkowanym na standaryzację, skuteczność i ekonomikę komunikowania.

Słownik bazowo opracowany został przez zespół rewitalizatorów niebędących profesjonalnymi leksykografami, lecz w większości natywnymi mówcami (w przypadku trzech osób neo-mówcami) języka łemkowskiego. Naturalnie wyniesione ze środowiska rodzinnego formy i nawyki językowe łączyły się z wykształconymi głównie na bazie języka dominującego (polskiego, w nieznacznym też zakresie ukraińskiego czy rosyjskiego) schematami definiowania i koniecznymi przy takim projekcie wytycznymi,

jakie musiały zostać sformułowane na wstępie prac, a w ich trakcie podlegały doprecyzowaniu czy modyfikacjom. Materiał leksykalny czerpany był głównie z opracowanego przez zespół korpusu tekstowego, w którym jest 1891 łemkowskojęzycznych tekstów, wydanych po 1945 r. Do korpusu wprowadzono też niektóre słowniki łemkowskie i materiały leksykograficzne zebrane podczas badań terenowych czy wywiadów przeprowadzonych np. w trakcie nagrań do filmów dokumentalnych. Włączono też teksty z łemkowskojęzycznych stron internetowych. Czasem kontekst był przytaczany z tzw. żywej mowy, czyli odnotowanych w trakcie rozmów w rodzinie czy kręgu znajomych użyć danego leksemu.

Przygotowany w oparciu o te zasoby leksykalne cenny i zróżnicowany materiał słownikowy poddany został dalszym, znaczącym pracom redakcyjnym. Nie zmierzały one w kierunku znormalizowania tego materiału czy upodobnienia do innych wysoce usystematyzowanych słowników. Koncentrowały się głównie na rewitalizacyjnym celu i polegały przede wszystkim na dostosowywaniu sztucznych dla języka łemkowskiego sposobów definiowania, odwzorowywanych często z innych słowników, do bardziej mu właściwych wyrażen i form. Na przykład częste w definicjach formy substantywne, głównie rzeczowniki odczasownikowe, zastępowane były w możliwym stopniu pierwotnymi wyrażeniami czasownikowymi, bardziej typowymi dla języków rdzennych. Szczególną uwagę zwracano na polonizmy leksykalne i strukturalne, częste kalki, odwzorowania z języka polskiego, rzadziej ukraińskiego.

Istotnym założeniem metodologicznym słownika jest brak tłumaczeń na inny język. Znając sytuację języka łemkowskiego, który coraz częściej jest stosowaniem struktur języka polskiego wypełnianych łemkowską leksyką (bardzo często bezpośrednimi kalkami z polskiego), uważamy, że dostarczenie bazy takich ekwiwalentów, osłabi, a nie wzmocni kondycję zagrożonego języka. Konsekwentnie zatem stosujemy immersję językową.

Podstawowe informacje o języku łemkowskim i jego systemie gramatycznym

W aspekcie socjolingwistycznym język łemkowski jest żywym językiem wspólnoty rusińskiej od połowy XIX w. określanej jako Łemkowie. Przynależność do chrześcijaństwa wschodniego wpłynęła na zapis ich języka w „cyrylicy”, a najstarsze zabytki piśmiennicze, w których doszukano się wpływów łemkowskich cech językowych pochodzą z XVI w. Jednakże dopiero z początkiem XX w. wprowadzono na stałe język łemkowski do czasopism i literatury, w latach 1934–1938 także do szkół jako język nauczania na Łemkowynie. Po wysiedleniach Łemków w latach 1945–1947 ich język oficjalnie został zakwalifikowany jako dialekt języka ukraińskiego. Dopiero w 1991 r. mógł powrócić do szkół, a w 2005 r. nadano mu status języka mniejszości etnicznej. Objęty on został wszystkimi prawami, jakie przysługują językom mniejszościowym

w Polsce na mocy ratyfikowanej w 2009 r. Europejskiej Karty Języków Regionalnych lub Mniejszościowych oraz Ustawy z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym. W 2000 r. wydana została *Gramatyka języka łemkowskiego* autorstwa Henryka Fontańskiego i Mirosławy Chomiak, która systematyzuje ustabilizowane w praktyce piśmienniczej normy językowe, przyjęte jako standardowe dla języka Łemków. Działania emancypujące język łemkowski po roku 1992 (I Kongres Języka Rusińskiego) lokują go jako jeden z czterech standardowych wariantów języka rusińskiego (obok preszowskiego, baczwańskiego i skodyfikowanego na Węgrzech). Rozwija się on w dziewięciu sferach funkcjonalnych. Jednakże podlega szybko postępującej asymilacji do języka polskiego, zarówno ilościowej, jak i jakościowej. Słabnie przekaz międzypokoleniowy języka, tzn. zaburzona zostaje podstawowa sfera jego użycia. Podczas Spisu Powszechnego z 2021 r. tylko 6147 osób podało język łemkowski jako używany w kontaktach domowych na 13 607 osób deklarujących się jako przynależne do narodowości łemkowskiej.

Strukturalnie język łemkowski klasyfikowany jest jako wschodniosłowiański i w wielu pracach lokowany w ukraińskim obszarze dialektalnym. Jednakże w nowszej literaturze opisywany jest jako jedna z wersji języka rusińskiego z obszaru karpackiego. Podstawy systemu gramatycznego współczesnego języka łemkowskiego usystematyzowane zostały przez Henryka Fontańskiego we współautorstwie z Mirosławą Chomiak.

W zakresie fonetyki w łemkowskim wyróżnia się 6 fonemów samogłoskowych i 36 spółgłoskowych, którym odpowiadają 44 dźwięki spółgłoskowe. Podlegają one różnym wymianom pozycyjnym oraz historycznym. Akcent w języku łemkowskim jest paroksytoniczny i przypada na przedostatnią sylabę słowa. Alfabet łemkowski (powstały na bazie uproszczonej cyrylicy) ma 32 litery oraz miękki i twardy znak.

W zakresie słotwórstwa typowe sposoby tworzenia nowych słów można określić dla poszczególnych części mowy. Wśród najczęstszych wymienić można: sposób sufiksalny i prefiksalny, poprzez formatywy, od innych części mowy, poprzez łączenie różnych form.

Bazowymi formami gramatycznymi są części mowy. W języku łemkowskim wyróżnia się sześć samodzielnych części mowy, które charakteryzują się pełnym leksykalno-gramatycznym znaczeniem. Są to: rzeczowniki (дідо, пес, поле, Марія, знамя, любов); przymiotniki (білий, старый, шкляна, Оленин, слизке, маціцій); liczebniki (два, віснадцет, першый, четверо, триє, двадцет дві); zaimki (ты, тот, свій, якій, сесе, де); czasowniki (чытати, несу, пюк, холзнути ся, сяд, спал бым, дотримувати), w ramach czasowników – imiesłowy przymiotnikowe (сідячий, даючий, грядущый, ношений); imiesłowy przysłówkowe (пишучы, лежачы, піднявши, взявши); predykatywy (треба, знатя); przysłówki (сmutно, добрі, часто, високо, лісом, вчера, долобріш, по польскы, влони, нароком, специяльні). Trzy części mowy są pomocnicze (gramatyczne). Są to: przyimki (по, перед, в, під, з, од,

на); spójniki (а, але, і, бо, прото, хоч); partykuły (ци, лем, ся, ні, ле, бы). Wykrzyk-
nik wyraża uczucia i intencje (Йой! Ге! Гоп-гоп! Уфф! Гейта!).

Zasady redakcyjne przyjęte w słowniku

Uwzględniona w słowniku leksyka jest efektem wyboru określonych jednostek wy-
razowych dokonanego według pewnych zasad. Podstawowe z nich to: a) przydatność
w procesie komunikowania, b) trwałość i specyfika kulturowa, istotność tożsamo-
ściowa, c) konsekwencja w zakresie zasad systemowych.

Artykuł hasłowy składa się z: hasła głównego, jego formy/form wariantywnych
(jeśli takie występują), opisu gramatycznego określonego dla poszczególnych części
mowy, opisu semantycznego (definicji), cytatu, ukazującego leksem w kontekście tek-
stowym, oznaczenia źródła cytatu, oznaczenia autora bazowej wersji artykułu.

Hasła zamieszczono w porządku alfabetycznym (wg łemkowskiej azbuki), zo-
stała w nich zaznaczona możliwa wariantywność i nietypowość form. Homonimy
oznaczone zostały cyframi rzymskimi, a hasła podrzędne, stanowiące warianty zna-
czeniowe hasła głównego, oznaczone zostały cyframi arabskimi, a ich kolejność re-
gulowana jest frekwencywnością danego znaczenia. Na końcu tego szeregu znaczeń
znajdują się frazeologizmy. Dokonane i niedokonane formy czasownika opracowane
zostały jako odrębne artykuły hasłowe z szeregami zróżnicowanych znaczeń. Podob-
na decyzja podjęta została w stosunku do form zwrotnych czasowników. Hasła dwu-
czy wielowyrzowe pojawiają się tylko w przypadku nazw własnych. Formy warian-
tywne oznaczone zostają tylko przy hasle głównym. Przy hasłach stosunkowo rzadko
oznacza się kwalifikatory stylistyczne, tematyczne/specjalistyczne i społeczne, gdyż
język łemkowski w niewielkim stopniu jest zróżnicowany pod tym względem. W de-
finicjach nie posługiwaliśmy się określonymi schematami definiowania. W założeniu
zależało nam bowiem na odzwierciedleniu w jak najwyższym stopniu zróżnicowania
wewnętrznego języka jako żywego narzędzia komunikacji. U podstaw definiowania
znajdowało się doświadczenie językowe autora artykułu hasłowego i analiza seman-
tyczna kontekstu, uwrażliwiona na funkcjonalny sposób pojmowania i określania ele-
mentów rzeczywistości, najbardziej typowy dla języka łemkowskiego. Istotnym ele-
mentem uściślającym znaczenia leksemu są cytaty tekstowe, zamieszczone nie tylko
przy hasle głównym, ale też przy każdym powiązanym z nim hasle dalszego rzędu,
doskonale niuansując te znaczenia. Schemat natomiast obowiązuje przy oznaczeniu
źródła cytatu, w którym podane są dwie duże litery, pod jakimi zaszyfrowany został
autor tekstu (lub jako ЖБ, kontekst zaczerpnięty z języka mówionego, nieutralone-
go w tekście), po przecinku, skrót tytułu tekstu, też oznaczony majuskułą i dwie ostat-
nie cyfry roku wydania. Autorzy bazowej wersji artykułu oznaczeni są inicjałami,

które, podobnie jak i inne skróty stosowane w artykułach hasłowych, są wyjaśnione w odpowiednim spisie.

Ponieważ do chwili obecnej nie został jeszcze opracowany słownik ortograficzny języka łemkowskiego, niniejszy słownik będzie pełnił też funkcję normatywną. Utrwala on normę ortograficzną wypracowaną w praktyce pisarskiej i normatywnych działaniach lingwistycznych, których bazą jest *Іраматыка лемківського языка/ Gramatyka języka łemkowskiego* (2000) autorstwa Henryka Fontańskiego i Mirosławy Chomiak. W tych natomiast kwestiach, których *Gramatyka* nie ujęła, zastosowane zostały postanowienia przyjęte na dwóch posiedzeniach (12.05.2018 i 9.06.2018 r.) powołanej w tym celu Komisji Ortograficznej. Wymienione one zostały w podrozdziale *Писовня. Орфографічні принципи*. Te zasady ortograficzne obowiązują tylko w autorskiej części artykułu hasłowego. Cytaty z tekstów wprowadzone zostają w niezmiennym zapisie oryginału.

W końcowej części *Wstępu* zamieszczona jest bibliografia, objaśnienie skrótów używanych w słowniku i podziękowania dla osób, które wniosły swój istotny wkład w powstanie słownika.

Słowa kluczowe: słownik kontekstualny, język łemkowski, leksyka języka łemkowskiego, rewitalizacja języka, immersja języka

Summary

Contextual Dictionary of the Lemko Language

Methodological Assumptions and Objectives of the *Contextual Dictionary of the Lemko Language*

Although the concept of a contextual dictionary does not generally function in lexicography, we have used it in order to emphasize the specific function of this dictionary, which is to capture the specificity of the Lemko language not only in terms of its lexical and semantic aspects, but also in terms of its entire structure of expression and verbal interaction. We are including this dictionary in the revitalization efforts undertaken for the highly endangered Lemko language, understanding its disappearance not only in quantitative terms (number of users), but also in qualitative terms (assimilation into the dominant language). The nuances of meaning of given lexemes, captured in context and meticulously activated in our dictionary, are part of an immersive revitalization method. In the case of minority languages, only this method of revitalization can be effective. On this basis, the multifunctional nature of the dictionary and the methodology of working on it are developed. The dictionary fulfills an explanatory/defining, normative, and cultural function. It strives to refer to the living, spoken language preserved in texts to the greatest extent possible. Therefore, it does not introduce highly organizing and schematizing norms for constructing dictionary entries, leaving the definition of entries to the individual choices and linguistic intuition of the authors of the basic version of these entries. This reflects the natural diversity of expression in a language that is based more on mechanisms of intra-community communication than on institutional support aimed at standardization, efficiency, and economy of communication.

The dictionary was initially compiled by a team of revitalizers who were not professional lexicographers, but mostly native speakers (in the case of three people, neo-speakers) of the Lemko language. Naturally acquired linguistic forms and habits from the family environment were combined with patterns of definition developed mainly on the basis of the dominant language (Polish, and to a lesser extent Ukrainian or Russian) and the guidelines necessary for such a project, which had to be

formulated at the beginning of the work and were subject to clarification or modification during the course of the work. The lexical material was drawn mainly from a text corpus developed by the team, which contains 1,891 Lemko-language texts published after 1945. The corpus also includes some Lemko dictionaries and lexicographical materials collected during field research or interviews conducted, for example, during the recording of documentary films. Texts from Lemko-language websites were also included. Sometimes the context was taken from so-called living speech, i.e., the use of a given lexeme recorded during conversations within the family or among friends.

The valuable and diverse dictionary material prepared on the basis of these lexical resources underwent further significant editorial work. This work was not aimed at standardizing the material or making it similar to other highly systematized dictionaries. It focused mainly on revitalization and consisted primarily of adapting definitions that were artificial for the Lemko language, often copied from other dictionaries, to expressions and forms more appropriate to it. For example, noun forms, mainly verbal nouns, which were common in definitions, were replaced as far as possible with original verbal expressions more typical of indigenous languages. Particular attention was paid to lexical and structural Polonisms, frequent calques, and borrowings from Polish, and less frequently from Ukrainian.

An important methodological assumption of the dictionary is the absence of translations into other languages. Knowing the situation of the Lemko language, which is increasingly using Polish language structures filled with Lemko vocabulary (very often direct calques from Polish), we believe that providing a database of such equivalents will weaken rather than strengthen the condition of this endangered language. Therefore, we consistently use language immersion.

Basic information about the Lemko language and its grammatical system

In sociolinguistic terms, the Lemko language has been the living language of the Rusyn community since the mid-19th century, referred to as the Lemkos. Their affiliation with Eastern Christianity influenced the writing of their language in “Cyrillic,” and the oldest written monuments in which Lemko linguistic features have been found date back to the 16th century. However, it was not until the beginning of the 20th century that the Lemko language was permanently introduced into journals and literature, and in 1934–1938 also into schools as the language of instruction in Lemkovyna. After the displacement of the Lemkos in 1945–1947, their language was officially classified as a dialect of Ukrainian. It was not until 1991 that it was allowed to return to schools, and in 2005 it was granted the status of an ethnic minority language. It was granted all the rights enjoyed by minority languages in Poland under the Europejska Karta Języków Regionalnych lub Mniejszościowych [European

Charter for Regional or Minority Languages], ratified in 2009, and the Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym [Act of January 6, 2005, on national and ethnic minorities and regional languages]. In 2000, Henryk Fontański and Mirosława Chomiak published *Grammar of the Lemko Language*, which systematizes the linguistic norms established in written practice and accepted as standard for the Lemko language. Efforts to emancipate the Lemko language after 1992 (1st Congress of the Rusyn Language) place it as one of the four standard variants of the Rusyn language (alongside Prešov, Baczwański, and the one codified in Hungary). It is developing in nine functional areas. However, it is undergoing rapid assimilation into Polish, both quantitatively and qualitatively. Inter-generational transmission of the language is weakening, i.e., the basic sphere of its use is being disrupted. During the 2021 census, only 6,147 people reported Lemko as the language used at home out of 13,607 people who declared themselves to be of Lemko nationality.

Structurally, the Lemko language is classified as East Slavic and in many works is placed in the Ukrainian dialect area. However, in more recent literature, it is described as one of the versions of the Rusyn language from the Carpathian region. The basics of the grammatical system of the modern Lemko language were systematized by Henryk Fontański in collaboration with Mirosława Chomiak.

In terms of phonetics, Lemko has 6 vowel phonemes and 36 consonant phonemes, which correspond to 44 consonant sounds. They are subject to various positional and historical changes. The accent in Lemko is paroxytone and falls on the penultimate syllable of the word. The Lemko alphabet (based on a simplified Cyrillic script) has 32 letters and soft and hard signs.

In terms of word formation, typical methods of creating new words can be identified for individual parts of speech. Among the most common are: suffixation and prefixation, through formatives, from other parts of speech, and through combining different forms.

The basic grammatical forms are parts of speech. In the Lemko language, there are six independent parts of speech, which are characterized by full lexical and grammatical meaning. These are: nouns (дідо, пес, поле, Марія, знамя, любов); adjectives (білий, старый, шкляна, Оленин, слизке, маціцй); numerals (два, вісемнадцет, першый, четверо, триє, двадцет дві); pronouns (ты, тот, свій, якій, сесе, де); verbs (чытати, несу, пюк, холзнути ся, сяд, спал бым, дотримувати), within verbs – adjectival participles (сідячий, даючий, грядущый, ношений); adverbial participles (пишучы, лежачы, піднявши, взявши); predicatives (треба, знатя); adverbs (смутно, добрі, часто, високо, лісом, вчора, долобріш, по польскы, влони, нароком, спеціальні). Three parts of speech are auxiliary (grammatical). These are: prepositions (по, перед, в, під, з, од, на); conjunctions (а, але, і, бо, прото, хоч);

particles (ци, лем, ся, ні, ле, бы). Interjections express feelings and intentions (Йой! Ге! Гоп-гоп! Уфф! Гейта!).

Editorial principles adopted in the dictionary

The vocabulary included in the dictionary is the result of selecting specific lexical items according to certain principles. The basic ones are: a) usefulness in the communication process, b) permanence and cultural specificity, identity relevance, c) consistency in terms of systemic principles.

An entry consists of: the main heading, its variant form(s) (if any), a grammatical description specific to each part of speech, a semantic description (definition), a quotation showing the lexeme in context, the source of the quotation, and the author of the base version of the entry.

The entries are listed in alphabetical order (according to the Lemko alphabet), with possible variants and unusual forms marked. Homonyms are marked with Roman numerals, and subordinate entries, which are variants of the main entry, are marked with Arabic numerals, and their order is determined by the frequency of a given meaning. At the end of this series of meanings are idioms. Perfective and imperfective verb forms have been compiled as separate entries with a range of different meanings. A similar decision was made with regard to reflexive verb forms. Two- or multi-word entries appear only in the case of proper names. Variant forms are marked only under the main entry. Stylistic, thematic/specialized, and social qualifiers are relatively rarely marked in entries, as the Lemko language is not very diverse in this respect. We did not use specific definition schemes in the definitions. Our intention was to reflect as much as possible the internal diversity of the language as a living tool of communication. The definitions were based on the linguistic experience of the author of the entry and a semantic analysis of the context, sensitive to the functional way of understanding and defining elements of reality, most typical of the Lemko language. An important element clarifying the meanings of lexemes are text quotations, included not only with the main entry, but also with each related entry of a lower order, perfectly nuancing these meanings. The scheme applies to the citation source, which consists of two capital letters encoding the author of the text (or ЖБ, if the context is taken from spoken language not recorded in the text), followed by a comma, the abbreviation of the text title, also marked with a capital letter, and the last two digits of the year of publication. The authors of the basic version of the article are marked with initials, which, like other abbreviations used in the articles, are explained in the relevant list.

Since a spelling dictionary of the Lemko language has not yet been developed, this dictionary will also serve a normative function. It consolidates the spelling norm

developed in writing practice and normative linguistic activities, based on *Граматыка лемківського языка/ Grammar of the Lemko Language* (2000) by Henryk Fontański and Mirosława Chomiak. In matters not covered by the Grammar, the provisions adopted at two meetings (May 12, 2018, and June 9, 2018) of the Spelling Commission established for this purpose have been applied. These are listed in the subsection *Писовня. Орфографічны принципы*. These spelling rules apply only to the author's part of the entry. Quotations from texts are entered in the original spelling.

The final part of the *Introduction* contains a bibliography, an explanation of the abbreviations used in the dictionary, and acknowledgments to those who made a significant contribution to the creation of the dictionary.

Keywords: contextual dictionary, Lemko language, Lemko vocabulary, language revitalization, language immersion

Реалізація ідеї єдноязыкового пояснюючого словника сучасного лемківського языка має велике значення в парі аспектах. Зо славистичного знаньового огляду єст то шыроко задумане, оперте на великым текстовым корпусі наукове опрацювання, котре вносить важне, свіже знання о лексикально-фразеологічным засобі лемківського языка. В прагматичным, ужитковым аспекті – як авторитативна компендія – творит новы функціональны можливости, котры одповідають потребам языковой спільноты. Врешті, під оглядом методології – на фоні інчых єдноязыковых словників – становит новіст в способі будовы словниковых госел.

Выріжняючом приметом рецензуваного словника єст презентация вшиткых гословых єдиниц в автентичных контекстах їх хоснуваня. В однесію до словників так званих великих, то значыт обнимаючых в міру можливости цілий засіб неспеціалістичной лексики, єст то підхід новаторскій. Текстовы приміры в формі цитатів появляють ся в загальных словниках, але не при вшиткых лексемах, а особливі не – як в *Контекстуальным словнику лемківського языка* – при вшиткых їх лексикально-семантичных вариянтах. Обгрунтування хосну з контекстуального унятя: вказаня специфікы получливости лексикальных єдиниц в рамках словополучынь і їх ужытя в речынях, унаочніня ріжнородных внутріязыковых кореляцій і конотаций – єст вполни переконуюче.

З рецензії проф. др. габ. Генрика Фонтаньського

